

Електронне наукове фахове видання "Ефективна економіка" включено до переліку наукових фахових видань України з питань економіки (Категорія «Б», Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 975) www.economy.nayka.com.ua | № 6, 2021 | 24.06.2021 р.

DOI: [10.32702/2307-2105-2021.6.9](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2021.6.9)

УДК 336.2

*В. Л. Андрущенко,
д. е. н., професор, професор кафедри податкової політики,
Державний податковий університет, м. Ірпінь
ORCID ID: 0000-0001-6138-5264*

*Т. В. Тучак,
к. е. н., доцент, доцент кафедри податкової політики,
Державний податковий університет, м. Ірпінь
ORCID ID: 0000-0003-4696-924X*

СПРАВЕДЛИВІСТЬ В ОПОДАТКУВАННІ: ФІСКАЛЬНИЙ НАСТУП НА БАГАТСТВО

*V. Andrushchenko
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of tax police,
State Tax University, Irpin
T. Tuchak
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of tax police,
State Tax University, Irpin*

THE FAIRNESS IN TAXATION: A FISCAL ATTACK ON WEALTH

Справедливість оподаткування з давніх здавен є нагальною темою суспільного та наукового інтересу. Особливо активізувала дану тему пандемія коронавірусу, що супроводжувалася несправедливим збагаченням окремих людей і бізнесів. На прикладі розвинених країн Заходу розглянуто деякі епізоди боротьби за справедливість в оподаткуванні, яка починалася з протестів, у тому числі бунтівних, проти несправедливості податків. Така боротьба нерідко мала віддалені від власне від податків. У центрі статті знаходиться новітнє соціальне явище – розгорнутий у країнах Заходу, зокрема в США, з ініціативи мільйонерів та мільярдерів «патріотичний рух» під гаслом підвищення рівня оподаткування елітної категорії платників податків, більш справедливого оподаткування багатих і багатства. Наголошено, що рецепти лібертаріанства в податковій сфері нездійсненні.

The fairness of taxation has long been an urgent topic of public and scientific interest. The concepts of tax faithfulness or rightfulness by Ukrainian language express two terms: tax fairness and tax justice. Tax fairness means equitable redistributive taxation in relation to different by wealth types of taxpayers. The main instruments of tax justice in the sense of tax fairness - progressive tax rates, social tax benefits, tax credits. Tax justice has the meaning of justice in a tax case. The topic of tax fair was especially intensified by the coronavirus pandemic, which was accompanied by unfair enrichment of individuals and businesses.

The Lindal principle of benefit in the theory of tax justice is that the value of public goods and services provided by the state should be equivalent to (parity) the amount of taxpayers incurred to

pay taxes. The principle of tax benefit is interpreted by market analogy as tax prices («Lindahl tax prices») for goods and services provided by the state.

West developed countries have given some episodes of the struggle for fair taxation, which began with protests, including rebellious, against the injustice of taxes, are considered. Such a struggle often had is far from the actual taxes. The latest Western social phenomenon is at the center of the article – it is a «patriotic movement» has been launched at the initiative of multimillionaires under the slogan of raising the tax rate of the elite taxpayers, more fair taxation of the rich.

Sentiment for tax philanthropic justice in the United States has spilled over into the patriotic millionaires movement. President Joe Biden calls patriotism a fundamental American value. According to him, the rich are as patriotic as the poor, «it is patriotic for everyone to pay higher taxes». The formula «paying taxes = patriotism» expresses the patriotic nature of the act of paying taxes.

It is emphasized in conclusion that the recipes of libertarianism in the tax sphere are unfeasible. Representatives of the main business class in the West realized that they had nowhere to go from raising taxes on wealth in the name of social justice.

Ключові слова: економічна справедливість; юридична справедливість; принцип вигоди; податкові ціни Ліндаля; рух «патріотичних мільйонерів».

Key words: economic justice; legal justice; the principle of profit; Lindal's tax prices; the movement of «patriotic millionaires».

Постановка проблеми. Справедливість оподаткування, соціальна справедливість загалом – животрепетне питання з давніх часів. Це актуальна тема для науково-теоретичних досліджень, причина суспільних рухів, вимог і протестів, навіть заворушень і безпорядків, привід для партійно-парламентської боротьби поглядів, справа соціально-економічних реформ. Останнім часом серед речників податкової справедливості на Заході несподівано виник «рух патріотичних мільйонерів».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження на тему справедливості в оподаткуванні ведуться здавна. Для висвітлення проблеми використано англomовну монографію «Класики теорії державних фінансів» та матеріали Інтернету щодо сучасних соціальних заходів податкового характеру в державах Заходу. З других концептуально-теоретичних джерел, які містять погляди і підходи до явища справедливості в оподаткуванні, використано роботи західних вчених-економістів: У. Баффета, Р. Бьорда, Е. Ліндаля, П.-Ж. Прудона, Н. Шексона. Морально-етичним ідеалом справедливості, в тому числі щодо податків, автори вважають догмати Біблії.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Серед соціально-егалітарних заходів щодо забезпечення справедливості в оподаткуванні досі не знайшло висвітлення та оцінки новітнє явище ініціативного «патріотичного руху» мільйонерів та мільярдерів у країнах Заходу під гаслом підвищення рівня оподаткування елітної категорії платників податків, більш справедливого оподаткування багатих і багатства.

Постановка завдання. При об'єктивній неможливості «остаточного вирішення» проблеми справедливості в оподаткуванні залишається реалістичним йти шляхом послаблення існуючої нерівності податків щодо різних соціальних категорій платників. Тут на перший план виходять методи фіскальної політики, усунення податкових зловживань та нейтралізація найбільш вразливих соціальних подразників у оподаткуванні. Такими постають підвищення рівня оподаткування зверх багатих верств населення.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Боротьба соціальних низів за справедливість в оподаткуванні починалася з протидії несправедливості податків у формі народних бунтів і повстань. Тисячолітній, відомий принаймні з біблійних часів[1], протест і опір проти накладених деспотичними режимами тягарю податків, у ретроспективному аспекті можна вважати першим історичним етапом соціальної боротьби навколо податків. Налічуються сотні епізодів народних збурень і заворушень з приводу непокори державному фіску. Деякі з них мали воістину історичні наслідки.

Достатньо нагадати вікопомну для американців подію – знамените «бостонське чаювання» 1773 року, коли заворушення, викликані підвищенням британським урядом мита на чай, призвели до сплеску протестів, що вилилось у війну за незалежність колоній від метрополії та проголошення США.

Другий етап протиборотства з фіском послідовно відкрили Нідерландська (XVI ст.), Англійська (XVII ст.) і Французька революції (XVIII ст.), котрі супроводжувалися буржуазно-демократичними перетвореннями. Буржуазія («третій стан») оголосила всіх рівними перед законами, поділ населення на привілейовані неоподатковувані прямими податками на доходи і майно та оподатковувані стани було скасовано. Одна ця подія справила величезний ефект на соціальну демократію в оподаткуванні, що було підсилено впровадженням

спочатку в Британії, а пізніше головним чином на рубежі XIX і XX століть повсюдним поширенням податку на доходи.

Саме на другому етапі визріла буржуазно-демократична оцінка властивої податкам справедливості: «Справедливість – Полярна зірка для орієнтації суспільств, вісь, навколо якої обертається весь політичний світ... Ніщо не відбувається в середовищі людей інакше як на підставі права; нічого не буває без звернення до справедливості» [2].

Паралельно з розвитком оподаткування складалося вчення про податки. В його теоретичній частині постало питання про поняття і природу податкової справедливості.

Суть податкової справедливості виражає дуальне поняття *економічної (tax fairness)* та *юридичної (tax justice)*. Tax fairness має смисл зрівнювального (equitable) і перерозподільного оподаткування щодо різних за величиною доходів оподатковуваних категорій платників. Основні інструменти податкової справедливості в розумінні tax fairness – прогресивні ставки податків, соціальні податкові пільги, податкові кредити. Tax justice має смисл правового забезпечення та здійснення правосуддя в податковій справі, тобто передбачає відповідну закону реакцію на асоціальну поведінку та правопорушення на в сфері оподаткування.

Видатна фігура в теорії податків, шведський економіст Ерік Ліндаль (1891–1960) трактує податкову справедливість в її всезагальному розумінні, тобто однаково як з боку суспільства, так і з боку держави, з позицій сформульованого ним принципу вигоди. Останній полягає в тому, що цінність наданих державою населенню суспільних благ і послуг повинна бути еквівалентною (паритетною) сумі понесених платниками затрат на сплату податків. За принципом вигоди оподаткування трактується за ринковою аналогією, як податкові ціни («Lindahl tax prices») наданих благ і послуг з боку держави.

Професор віденського університету Еріх Кірчлер (Kirchler) виділяє окремий різновид справедливості, названий ним *каральною (retributive)* або *відшкодованою (restorative) справедливістю*. Таку справедливість сприймають як доцільність санкцій при порушенні норм податкового законодавства. Каральна справедливість відшкодовує збитки, нанесені фіску.

Скепсис щодо досягнення справедливості податків розділяє професор Кельнського університету Йоахим Ланг, представник одного із найбільш законослухняних і дисциплінованих народів світу: «Чи здійснима взагалі ідея справедливості оподаткування в суспільстві, де майже відсутня готовність його членів відкрити кишені заради загального блага».

На сучасний момент склалися дві основні форми податкових протестів з протилежних соціальних позицій:

- З боку соціальних низів – історично вкорінені масові рухи рядових платників за справедливість в оподаткуванні;

- З боку соціальних верхів – модерний ініціативний рух з боку частини мільйонерів і мільярдерів у західних державах за підвищення рівня оподаткування елітної категорії платників податків.

З нашого погляду, на сучасному (кінець XX – перші десятиліття XXI ст.), третьому етапі боротьба за податкову справедливість триває. Так, у 80 роках у США, в штаті Каліфорнія зародився tax revolt – «податковий бунт», спрямований проти високих майнових податків у штаті. Пізніше справу продовжив рух так званих чайників у США (по назві знаменитого епізоду з історії США – Boston tea party), а також компанія «окупуй Уолл-Стріт», масові протести антиглобалістів, груп feminine та ін. Неодноразові мітинги, що одержали назву «податкових майданів» відбувалися і в Україні.

В ретроспективному плані протести, направлені на зниження податків, віками йшли «знизу». В останні роки новітнім і дивним феноменом в оподаткуванні можна вважати ініціативу «зверху», з боку платників-мультимільйонерів підвищити податки на самих себе. Деякі клубні об'єднання ультра-багатів на Заході згодні на посилене оподаткування надвисоких доходів. Тут є декілька відмітних моментів.

Американський мільярдер Уоррен Баффет визнав, що ефективна (фактична) ставка податку на його дохід нижча, ніж у секретаря. Звідси походить *правило Баффета (Buffet Rule)*: жодне домогосподарство, яке отримує понад 1 млн. дол. щорічно, не повинно платити меншу частку свого доходу в податках, ніж представники середнього класу. Є пропозиції навіть ввести це правило в податковий кодекс США.

У США піднявся рух patriotic millionaires – «патріотичних мільйонерів» [3]. Сам президент Джо Байден називає патріотизм фундаментальною американською цінністю. За його словами, багаті так само патріотичні, як і бідні, «для всіх платити вищі податки патріотично». Формула «paying taxes = patriotism» виражає патріотичний характер самого акту сплати податків. У піку республіканцям Демократична партія створила віртуальний «Університет патріотичних мільйонерів» (Patriotic Millionaires University, PMU) з метою «допомогти нашим співгромадянам зрозуміти, як республіканський податковий кодекс постійно та свідомо налаштовує економіку США проти середнього класу» [4].

Отже, в намаганнях знизити степінь податкової несправедливості й відповідно соціальних напруг у суспільстві на Заході принаймні частково злилися дві стрічні дії громадянського суспільства: «знизу» – проти високих податків; «зверху» – згода частини бізнесової еліти і політичного істеблішменту на більш високу норму оподаткування свого класу. Щоправда, рух зверху не набув того масового характеру, як знизу. Схоже, що додатковий імпульс наступу на податкову несправедливість з двох напрямків придадуть соціально-економічні наслідки пандемії коронавірусу COVID – 19.

Зокрема, виклики, кинуті несправедливості оподаткування, знайшли відображення в книзі Ніколаса Шекссона (Shaxson) під виразною назвою «Острови скарбів: податкові притулки і люди, які обікрали світ» не

дарма охарактеризована як «вражаюче вторгнення в таємничий світ податкових притулків і хитромудрих корпорацій» [5]. Автор наводить переконливі факти, що здобуті шляхом лобіювання канали обкрадання державного фіску великим бізнесом через законодавчі лазівки, офшори та корупційні схеми набули ендемічного характеру в масштабах світової економіки.

В федеральному бюджеті США на 2022 рік обсягом 6 трлн. (!) дол. передбачено «збільшення податків на корпорації та багатіїв (wealthy) з метою розширення ролі федерального уряду в наданні допомоги тим, хто знаходиться на нижчому рівні шкали доходів. Слід реформувати податковий кодекс таким чином, щоб ... найбагатші американці та корпорації платити вищі податки, а тим американцям, які заробляють менше 400 тис. доларів, не доведеться платити збільшені податки» [6].

Утім, існують і альтернативні точки зору. Так, професор Торонтського університету Річарда Бьорда (Bird) наголошує: «Мета перерозподільної політики полягає не в тому, щоб зробити багатих бідними чи бідних багатими, а в тому, щоб запобігати більш серйозним формам бідності, і це повинно бути зроблено не шляхом оподаткування багатих, а оподаткуванням не дуже бідних. Таким чином воно і робиться» [7].

Висновки. Отже, можливо кинутий за океаном лозунг «Tax the Rich!» (Оподатковувати багатих!) відкриває ще небувалу сторінку в анналах фіскальної історії, а може залишиться лише прекраснотушним побажанням. Так чи так, але основний тягар податків у сучасному суспільстві споживання фактично покладається на середній клас – найбільш численну соціальну групу, яка знаходиться між елітними та трудящими класами в бізнесово-діловій, соціально-професійній та інфраструктурній сферах.

Список літератури.

1. Біблія. Друга книга Параліпоменон 10: 18.
2. Прудон П.-Ж. Что такое собственность? Или исследование о принципе власти и права / Пьер-Жозеф Прудон: Пер. с франц. Е. и И. Леонтьевых. – СПб.: Издание Е. и И. Леонтьевых, 1907. – С. 25.
3. Patriotic Millionaires. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://patrioticmillionaires.org>
4. Why Patriotic Millionaires University? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://myrpmuniversity.org>
5. Shaxson N. Treasure Islands. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.amazon.com/Treasure-Islands-Uncovering-Offshore-Banking/dp/0230341721>
6. Biden has released his \$6 trillion budget for fiscal year 2022. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://edition.cnn.com/2021/05/28/politics/biden-budget-proposal/index.html>
7. Bird R.M. The Tax Kaleidoscope: Perspectives on Tax Reform in Canada. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ctf.ca/ctfweb/Documents/PDF/2002ctj/2002ctj2_brooks.pdf
8. Classics in the Theory of Public Finance / Ed. by R.A. Musgrave, A.T. Peacock. – London: Macmillan; New York: St Martin's Press, 1967. – XIX, 244 p.

References.

1. The Bible. The Second Book of Paralipomenon 10: 18
2. Prudon, P.-Zh. (1907), 'Chto takoe sobstvennost'? Yly yssledovanye o pryntsype vlasty y prava [What is property? Or a study on the principle of power and law], St.Petersburg, Russia.
3. Patriotic Millionaires (2021), available at: <https://patrioticmillionaires.org> (Accessed 10 June 2021).
4. Patriotic Millionaires University (2021), "Why Patriotic Millionaires University?", available at: <http://myrpmuniversity.org> (Accessed 10 June 2021).
5. Shaxson, N. (2012), "Treasure Islands", available at: <https://www.amazon.com/Treasure-Islands-Uncovering-Offshore-Banking/dp/0230341721> (Accessed 10 June 2021).
6. Sullivan, K. and Mattingly, P. (2021), "Biden has released his \$6 trillion budget for fiscal year 2022", available at: <https://edition.cnn.com/2021/05/28/politics/biden-budget-proposal/index.html> (Accessed 10 June 2021).
7. Bird, R.M. (2002), "The Tax Kaleidoscope: Perspectives on Tax Reform in Canada", available at: https://www.ctf.ca/ctfweb/Documents/PDF/2002ctj/2002ctj2_brooks.pdf (Accessed 10 June 2021).
8. Musgrave, R.A. and Peacock A.T. (1967), Classics in the Theory of Public Finance, Macmillan, London, St Martin's Press, New York.

Стаття надійшла до редакції 15.06.2021 р.